

II 18748/83
ЗАДРУЖНА КЊИЖНИЦА
КЊИГА ОСАМДЕСЕТ ТРЕЋА

Народна библиотека

СР Србије

II 18748/83

МИХ. АВРАМОВИЋ.

ЗЕМЉОРАДНИЧКО ЗАДРУГАРСТВО

ЦЕНА :

За претплатнике : 0·10 динара.

За непретплатнике : 0·25 динара.

БЕОГРАД

ШТАМПАРИЈА „ДОСИТИЈЕ ОБРАДОВИЋ“
ДИМИТРИЈА ГАВРИЛОВИЋА (ПРЕЂЕ АЦЕ М. СТАНОЈЕВИЋА)
Кнегиње Љубице улица број 6.

1912.

ЗАДРУЖНА КЊИЖНИЦА

КЊИГА ОСАМДЕСЕТ ТРЕЋА

*Врочки
Вршина*
МИХ. АВРАМОВИЋ.

ЗЕМЉОРАДНИЧКО ЗАДРУГАРСТВО

ЦЕНА :

За претплатнике : 0·10 динара.

За непретплатнике : 0·25 динара.

БЕОГРАД

ШТАМПARIЈА „ДОСИТИЈЕ ОБРАДОВИЋ“

ДИМИТРИЈА ГАВРИЛОВИЋА (ПРЕЂЕ АЦЕ М. СТАНОЈЕВИЋА)

Кнегиње Љубице улица број 6.

1912.

ЗЕМЉОРАДНИЧКО ЗАДРУГАРСТВО.

Задругарство је било познато свима народима, у свима временима, на свима ступњима. У давнашње, тзв. преисторијско време, људи нису могли друкчије ни живети ни опстати него у великим задругама. Задружно су се бранили, задружно су нападали, задружно су ишли у лов на огромнога мамута, задружно су отимали пећину у великога пећинскога медведа, они поред река и језера задружно су хватали рибу и шкољке, у шумама задружно су крчили себи пролаз и склониште. Доцније су ови првобитни задружни облици прелазили у друге — нове — форме, ове у још новије тако, да се може, по остатцима и надживљајима, који су се до данас сачували, поуздано рећи: да је задругарства било увек и код

II 18748/83

68/82914

свих народа, да сваки облик задругарства одговара своме времену, тј. погодбама које су га створиле, да сваки друштвени, привредни и морални ступањ има и своје особите задружне облике.

Задругарство, које данас видимо, ново задругарство, поникло је тек у новије доба, у почетку прошлога столећа, када су извесна открића и проналасци променили начин рада и живота већег броја грађана. Оно стоји у тесној вези с појавом велике, крупне радиности, помоћу мањих и већих машина. Ова индустрија одвојила је велики број ручних прерађивача — занатлија — од њихових средстава за производњу и упутила их на њихову радну снагу, која је добила сад у фабрикама отворено тржиште. Тада се појавило оно, што дотле никад нико није видео у свету. На једној страни незнаган број предузетника, у чијим су рукама сва оруђа за производњу, на другој велики број негдањих самосталних прерађивача, којима није остало ништа више до једино голе радне снаге, која је упућена опет и једино ономе,

који је ту снагу оголео, експроприсао. Поремећеност је била очигледна, неправда велика, али успех технике није питао за то, већ је корачао својим путем. Једни су мислили да ће тај ход зауставити ако разлупају машинице и поруше радионице. Али су се преварили. На место једне радионице, ницале су две; на место једне машине, десет. Рушење није помогло, него је још усавршавало технику. Тада су разборитији стали да размишљају како да се не боре против усавршица, које значе несумњиво напредак људскога друштва, а да оне ипак не наносе штете толиким сиротанима. Из ових размишљања поникла је плодна мисао: да је зло не у самим машинама и великим радионицама већ у томе, што су та средства за производњу у рукама малог броја људи, који помоћу њих исисавају и радну снагу својих радника. Зато сва та средства треба предати у руке радној снази, треба их на неки начин ујединити, и онда неће више бити на једној страни предузимача а на другој радника, неће бити два супротна интереса који би се вечито

борили међусобно, већ ће обе улоге бити спојене у једним и истим лицима: радници ће бити у исто време и предузетници. Као практичан израз ове мисли нашло се да ће најбоље одговорати удруживање радника, задруге радничке у којима би радници били власници свих оруђа за производњу, управљачи предузећа и у исто време извршиоци — радници — његови.

Дуга је и опширна историја ових радничких заједница, и то би тражило само за себе много оваквих књижица да се напишу и попуне. Мени није смер овде да о тој врсти задруга излажем свој суд и своја опажања. Мени је главно да изнесем, којим је путем ново задругарство доспело у село и ради тога морао сам поменути појаву радничких задруга, које су — у времену новог задругарства — претеча земљорадничким задругама. Читаоци ће видети да је и с другога једнога гледишта требало да се помену овде и радничке задруге.

Мало час смо видели да је у области индустрије нове задруге изазвало то, што је нов облик произ-

водње одвојио малога прерађивача, радника, од његових оруђа за производњу и оставио га на милост и немилост предузетника, власника нових оруђа за производњу. У земљорадњи је та ствар ишла другим путем. Напретци, који су у овој области постигнути, нису уништили малу, самосталну привреду масе земљорадника. Они га нису ни одвојили од његових оруђа за производњу, која су остала и даље таква да их може имати и примењивати и мали произвођач. Шта више може се рећи да је напредак технике донео у земљорадњи сасвим обрнуте резултате неголи у индустрији: јер док је у индустрији свака усавршица у раду и машинама корачала упоредо с растењем предузећа, газдинства, у земљорадњи су највеће усавршице постигнуте на малим газдинствима, напредак је корачао упоредо с опадањем обима и величине газдинства. Данас је потпуно доказано и утврђено да нема ни једне новине у земљорадничкој техници коју не би био кадар да прими и примени мали земљорадник, а нема је, јер ни једна од тих но-

вина није таква да је мали земљорадник не би могао примити ни применити.

Па ипак и ако напретци, које је земљорадња учинила од како је земљорадник почео да производи не више само своје намирнице већ и велики део производа који се као роба, трг, еспап продају другоме, нису поткопали основу малим привредама, они су донели извесне промене, од којих у великој мери зависи одржање и успех ових привреда. Земљорадник је, истина, остао и даље власник своје земље, своје стоке, својих справа, семења, садница итд.; али су се сва та оруђа морала сад разумније и боље употребљавати. За размножавање ваљало је одабирати боља грла и боље семење, боље их гајити и боље хранити; на место првобитних справа, које је градио сам земљорадник или мајстор у селу или најближем градићу, ваљало је применити друге, савршеније и боље, које израђује фабрика; на место неуређене производње и прераде, која се није оснивала на новчаној потреби, ваљало је увести извесан ред и уре-

ђења, јер се само на тај начин могло доћи до веће суме новаца, до већег прихода итд. Како се ни једна од ових промена није могла извршити без суделовања извесне суме капитала, без извесних особитих уређења и нарочите стручне спреме, то су избиле на видик особите тешкоће за које већина земљорадника није пре тога ни сањала. Ове тешкоће биле су узрок, те су многи земљорадници допали зеленашких дугова; оне су створиле читав један ред људи, чија се свеколика вештина састојала и састоји у томе како ће што боље да заплету и вежу своје дужнике; те су тешкоће дале полета ситном посредништву на селу и у оближњим градовима и градићима какво се никад дотле није видело ни чуло. И лихварство, и прекомерно посредништво, и сви неизбежни пратиоци ових израста на телу друштвеноме и привредноме — све се то дигло било да се користи тешкоћама у које је запао био земљорадник, да себи тече блага на рачун земљорадников, да себе распрти и рашири на штету напретка у земљорадњи. Тако је и земљорадник

добило своје вампире, који су испијали његову снагу и хранили се његовим животом. Овде они нису могли, као у индустрији, да одвоје земљорадника потпуно од његових оруђа за производњу, али — ако нису могли и ако не могу то — они су навалили свом снагом на његов приход, на његову ренту, и упели су се из петних жила да одавде поцрпе што више могу, да управ не оставе ништа више него што је најпотребније да би земљорадник могао производити нове приходе, нову храну за њих.

Зато је овде и ново задругарство пошло другим путем а не оним којим је пошло било у индустрији. Онде су била у питању сама оруђа за производњу, овде је у питању приход земљорадников. Онамо је велики предузетник намах одвојио малог прерађивача од његових средстава за рад и бацио га на тржиште као имаоца само и једино радне снаге, овде лихвари, зеленаши и посредници одвајају земљорадника од његова прихода и нагоне га да им свој приход, у облику интереса на новац и профита (добити) на куповинама и

продајама, стално уступа. Дешава се, додуше, да се и земљорадник растане од својих оруђа за рад, али то не бива зато што је у лихвару или посреднику стекао спремнија такмаца на земљорадничкоме пољу, већ што не може да им да онолико прихода колико су они разрезали на њ. Ово бива поглавито када интерес на новац скочи, када цене производима падну, када се цене намирницама несразмерно попну, када година изда, када наступи помор у стоци, када — једном речи — настану прилике да се лихвари и посредници не могу задовољити само редовним приходом земљорадниковим. Тада настаје насилно одвајање земљорадника од његових средстава за рад, земљорадник понајлак губи карактер самосталнога привредника, ишчезава као такав на краће или на дуже време или на свагда. Бива да се овакав земљорадник временом врати у самосталан положај; земљораднику је уопште куд и камо лакше да поврати своју привредну самосталност, него ли занатлији и фабричкоме раднику; али тада настаје опет

исти процес, исти ход ствари и промена, које су раније претходиле.

Од како су земљорадници почели да се удружују, те да удруженим путем бране свој приход од насртљиваца и пљачкаша, од тога доба се не зна више за овакве убитачне појаве у области удружених земљорадника. Удружени земљорадници лако набављају капитал, који им је потребан за бољи начин привређивања, и од њих не може лихвар да отме приход нити има прилике да доведе њихову самосталност у питање. Удружени земљорадници боље и јевтиније набављају оруђа за рад, која се данас израђују у фабрикама, великим рудницама или на великим огледним и угледним добрима, и они не уступају свој приход посредницима у виду веће цене и лошије каквоће ових оруђа. Удружени земљорадници узели су у своје руке најсавршенију прераду млека, воћа, грозђа, меса итд., и сав приход, који би од тога рада припао приватним предузетницима, додају својој имовини, употребљавају га на своје благостање, бране га од пљачкаша и отмичара.

Удружени земљорадници пробитачније продају своје производе и прерађевине, и не дају да приход, који несумњиво њима припада, отиде у виду мање цене у цеп прекупаца и посредника. Удружење је, једном речи, постало изврсно средство за одбрану земљорадникове самосталности, средство које је — тако да кажемо — запушило све канале кроз које је пре тога одилазила снага земљорадникове. Оно је — нешто још више — постало нераздвојни сапутник нове земљорадње и нема данас земље, која се колико толико може уврстити у културне земље, у којој се задругарству не би поклањала достојна пажња. Помоћу задруга се једино данас у напредним земљама шире новине у народ; оне су ојачале утицај науке на земљорадњу и показале су се као најбољи пут за популарисање — ширење — употребе бољег семена, јачег вештачкога ђубрета, бољих справа, бољих начина рада и прераде; помоћу њих је и утицај оних јавних установа, које су позване да потпомажу напредак и благостање у народу, по-

стао јачим, осетнијим, јер није више као пређе упућен на поједине ра-стурене јединке, већ на усређене, сконцентрисане и дисциплиноване масе. Један немачки писац, д-р Пудор, умесно је казао: „да је историја земљорадничких задруга у исто време и историја примене земљорадничке науке и технике у земљорадњи“.

* * *
Ако после ових општих прџица оставимо земље и крајеве, у којима је задругарство раније нашло примене у земљорадњи и достигло до огромне снаге у садашњости, и окре-немо поглед нашој земљи, видећемо да су и овде истоветни узроци изазвали и створили наше земљорадничке задруге. Истина, наша се земља спорије развијала и развија од земаља, које смо имали у виду горећи о првим зачетцима задружнога делања, али опет зато — и ако споро — и она је најзад морала доспети до оне мете, када настаје потреба да се земљорадник брани и организује. Та мета обележена је већ неколиким знацима пре него што су

дошле на њу и земљорадничке задруге. Најпре су законодавним путем узета у заштиту средства за рад земљорадничкова, којима је озбиљно претио лихварски и зеленашки капитал. Та је мера помогла у прво време, али се убрзо морало да мисли, како ће се помоћи земљорадњи кад настане већа потреба у капиталу. Оче-видно је да за такве прилике ова мера није подобна. Државна је управа веровала да ће ствар лако решити ако да нарочите привилегије Управи Фондова и „јавним касама“, које су из ње имале нићи, али се најзад увидело да је тај пут заобилазан, тегобан и скуп, и да на тај начин земљорадња не може наћи капитала какав је њој потребан. Нашав се пред том тешкоћом, државна управа диже руке од целог посла, остављајући земљорадњу милости и немилости лихвара и зеленаша, а можда и верујући да јој ови не могу, после закона о заштити средстава за производњу (§ 471 законика о поступку судском у грађанским парницама), ништа рђаво учинити. Али се у томе преварила.

Вешти и гипки лихвари и зеленаши брзо су нашли начине да изиграју заштиту законодавчеву. И ако је закон забрањивао отуђивање извесних средстава за рад за приватне дугове, земљорадник је, наговорен и упућен од стране лихвара, опет нашао пута да и ова средства заложипа и отуђи. Пред потребом за новац, ова су се ограничења показала слаба и бесмислена. Земљорадник је, да биту потребу подмирио, сам ишао до некле на руку својим пљачкашима, који су се такође борили против заштите и ограничења, јер им то умањава и одузима добити. Он је, дакле, поред Управе Фондова и „јавних каса“, ишао лихварима и у њих узјамљивао кад му је колико требало, а како узјамљивање у ових људи вазда доводи дужника и у друге обавезе, то је земљорадник и све друге своје везе са спољним светом морао да одржава преко ових својих „добротвора“. Када му је требало што купити, морао се њима обратити или бар ономе кога би му они препоручили. Када је имао што за продају, морао је опет њима по-

нудити. На тај је начин земљорадник, пав у руке лихварима и зеленашима, и неосетно везао свој привредни и друштвени интерес за личне интересе ових последњих; своју тековину, свој приход, па чак и свој самостални положај у друштву он је предао на милост и немилост лихварима и зеленашима; у нашој земљи почели су понајлак да се заснивају такви односи и такав поредак у домаћају земљорадничкога живља да је то наговештавало озбиљну и велику опасност за цело наше племе.

У времену, када су се ти односи почели видније и видније да оцртавају, јавља се и у нас мисао о практичном спасавању земљорадње својом властитом снагом. Та је мисао никла у Смедереву, у ускоме кругу два-три лична пријатеља, и одатле је после ширена — усмено и писмено — по целој земљи. Први сељак, који се за ту мисао задобио, био је *Лазар Савић* из села Вранова, недалеко од Смедерева. Он је затим задобио за њу још неколико свијих сељака, ови других неколико пријатеља док их се није накупило три-

естак, и онда су отпочели разговори с целом групом, предавања, зборови, који су најзад довели и до оснивања прве земљорадничке задруге у Србији. То је било у 1894 години и основна мисао била је та, да земљорадници, удружени у овакве заједнице, сами својом властитом снагом и напорима отклањају узроке, који их доводе у зависан положај према лихварима, зеленашима и свима, који се о зноју земљорадникову незаслужено богате.

Чим је Врановска Земљорадничка Задруга почела да ради, увидело се да је заиста тек тада погођен прави пут, који води спасавању земљорадника. Зато су по примеру Врановаца, ускоро основали себи задругу и Азањци, после ових Михаиловчани, и тако даље и даље док није број задруга претурио десет. Тада се већ почело осећати, да је задругама потребно чешће упућивање и надгледање, а како је то могла дати само једна организована заједница, то се све задруге састану једнога дана у Смедереву и ту склопе савез између себе. То је било у 1895 години и од

тада је упућивање задруга ишло знатно брже, надгледање редовно, пропаганда уређена и срачуњена унапред.

Ускоро се осетила потреба и у новцу. Новац, који су задругари скупили између себе да се узајамно помажу, није био довољан. Кредит који је задругама одредила Подунавска Окружна Задруга није био велики. Уз то се дешавало да су понеке задруге имале кад и кад више новца, него што им је требало, а друге су трпеле оскудицу у новцу. Задруге се састану поново и склопе између себе задругу, која ће имати смер да прима сувишке у новцу од једних и да даје позајмице другим задругама. Тако је никла Главна Земљорадничка Задруга (у 1897 години), која је данас прави регулатор новаца међ задругама и њихов највиднији привредни и финансијски представник.

Снабдевене тако свима органима који су потребни за живот и кретање јадне задружне државе, земљорадничке су задруге стале да се множе брже и јаче, него икада пре тога. До 1897 године основана је била у

целој земљи 71 задруга, од те године осниваће је ишло овако:

1898	године	39	задруга
1899	"	81	"
1900	"	54	"
1901	"	43	"
1902	"	55	"
1903	"	63	"
1904	"	76	"
1905	"	125	"
1906	"	71	"
1907	"	75	"
1908	"	69	"
1909	"	39	"
1910	"	46	"
1911	"	68	"

На крају 1911 године било је у животу и раду око 950 земљорадничких задруга у Србији. Од тога броја пада:

на кредитне	задруге	646
" набављачке	"	60
" машинске	"	155
" узајам. пом.	"	45
" млекарске	"	12
" винарске	"	4
" продавачке	"	16
" закупничке	"	12

Све су ове задруге учиниле у 1911 години обрт преко 50 милијуна динара, а на крају године показале су имовину близу 5 милијуна динара.

Само кредитне задруге, са својом главном задругом, учиниле су обрт преко 45 милијуна динара. Оне дају годишње задругарима преко 2 милијуна у зајам, под погодбама врло повољним и под интерес који је нижи него што игде може земљорадник наћи новаца у зајам у нашој земљи. Уз то су кредитне задруге успеле да пробуде свест о штедњи и да прикупе у својој области путем штедње преко 2 милијуна динара. Њихови резервни фондови достижу цифру од 160 хиљада динара.

Набављачке задруге набавиле су у 1911 години за преко 1 милијун динара разних намирница својим задругарима. Како задруге набављају увек јевтиније, него што то може учинити поједини земљорадник, а уз то набављају увек бољу каквоћу, може се мислити колико су користи само ове задруге донеле својим задругарима.

Машинске задруге су решиле једно

важно питање: питање да се великим и скушим машинама користе и мали земљорадници. Пре задруга таквим су се машинама могли користити само крупни власници. Ове задруге имају 6 својих парних вршаница, неколико сејалица, жетелица и преко 150 тријера.

Млекарске задруге олакшале су својим задругарима да боље прераде млеко своје стокe и да га пробитачније уновче. Оне су у 1911 години прерадиле преко 200 хиљада литара млека, а сваки литар млека уновчиле су два и три пута скупље, него што је то кадар појединац земљорадник да учини. Уз то овим задругама, где има погодаба за сточарење и где има *сиремнога* лица за овај посао, предстоји врло велики утицај на поправку музне стокe у нашој земљи, на увећање производње млека, на заснивање нове модерне млечне индустрије.

Виноградарске задруге су истина још у зачетку, али и ако су још посве младе, о њиховој будућности може се већ говорити с доста поуздања. Венчачка Задруга ево већ три го-

дине даје одлично, чисто, природно вино, с којим се не може мерити никакво друго вино у Србији. Она сада већ прерађује преко 200 хиљада кг. грожђа годишње, а доцније ће прерађивати и више, чим прошири подрум, који се показао недовољан да прими све грожђе задругара и нових који се сваким даном пријављују. У 1911 години почела је да ради и Смедеревска Задруга. Она је примила у свој подрум и прерадила близу 250 хиљада кгр. грожђа. Задруге у Александровцу, Јовцу и Враћу прикупљају најпотребнији капитал и још у овој години почеће радити. А, сумње нема, да ће огледи, које ће Главни Савез чинити у овој години са шљивама, показати пут шта се и у тој области може учинити удруженом снагом.

Житарске задруге још су нејакe, али је њихов задатак врло велики. Оне ће имати у будућности да покажу шта може учинити здружена воља да један од најважнијих производа нашега земљорадника — жита — не одлази у бесцење.

Уосталом, ко ће све побројати

шта се ради и шта се може радити задружном снагом, када је то поље тако широко да се не може чак ни предвидети где ће се све и до које мере применити задружни начин — метод и начело — у земљорадњи. Шта би се, нпр., могло све рећи о оном важном утицају земљорадничких задруга на просвећивању својих задругара, на спремању економских радника и управљача, на буђењу и отрежњавању земљорадника да о својим интересима више сам води бригу итд. итд! За те и такве ствари мали је простор овако скромнога написа.

* * *

Умесно је да се овде упитамо: шта је то што је разгранало и до овога степена довело ону скромну и нејаку заједницу триестак земљорадника у Вранову? Одговор на ово питање биће и лак и разумљив. Невоља, која лако обара самца човека, нагомила је и нагони људе да уједињавају своје снаге, па да се тако уједињеном, а то ће рећи великом снагом, успешније бране. И, заиста, уједињене снаге пењу вредност сваке

посебне саставне снаге до највеће мере здружене снаге. У уједињењу, у задрузи свака снага, свака јединка вреди не више само онолико колико је вредела ван задруге, већ много више, колико вреди цела задруга. Осведочив се о овоме чудноватоме утицају задруге на јединку, људи су драге воље спајали своје снаге и напоре, и тако спојени постизали једну по једну жељу, која их је кретала на тај корак. Успеси једне групе нису остајали без утицаја на друге — негруписане — људе. Ови су, чув о ономе што су постигли груписани у својим групама, и сами похитали да се групишу. Од једне групе утицај је прелазео на другу, од друге на трећу и тако даље док није створена читава једна мрежа група, која се разастрла на целу земљу.

Већ из овога краткога одговора може се извести закључак да је задружна ствар доспела до снаге у нашој земљи поглавито зато, што је постојала и што постоји жива потреба да се земљорадник ослободи разних штеточиња. Али како је ова потреба била само једна погодба за

постанак задруга, а за развитак и одржање њихово траже се још и друге погодбе, то можемо слободно извести, да су земљорадничке задруге узеле онолике размере још и зато, што су увериле многе људе да оне могу да учине за спасавање и унапређење појединих земљорадника много више, него што су то кадри учинити поједини земљорадници када се сваки за себе стара и напреже. Ова материјална страна земљорадничких задруга веома је важна у целој покрету, јер је и природно да се људи лаћају једнога посла у очекивању да ће им он донети користи; али она није и једина, која објашњава стварање и ширење задруга. Има нечега у задружном раду што га битно разликује од свих других радња. То „нешто“ могли бисмо у мало речи назвати: несебичношћу, љубављу према ближњем, правичношћу. Али стоји бојазан да се ови називи не узму одвећ у општем смислу, што би, разуме се, омело потпуно познавање задружних основа. Зато ћемо морати потрошити коју реч више да

би се ова непријатна могућност избегла.

Кад се удруже неколико лица да свој новац дају под интерес, њима је главни смер добит. Добит ову они постижу на тај начин, што дају новац под интерес другоме, што узимљу већи интерес него што њих стаје радња око тога давања, што има некога који пристаје да им плаћа тај вишак. Ову добит, овај вишак они, дакле, извлаче из цена другог и трпају га у свој џеп. Они се утолико богате, а они што дају тај вишак утолико осиромашавају. Рђава страна овога начина поглавито је у томе, што присваја туђу имовину. Имовина много њих страда — крњи се — да би се увећала имовина мало њих. Овај је начин корисан само онима, који врше ово присвајање, а за већину је штетан, јер ова сноси неоправдане терете: ради, мучи се, штеди да би се обогатила једна незнатна шака људи. Зато је овај начин рада умесно оглашен као неправичан, као пљачкашки, и жели се да га нестане.

Супротно овоме облику, који ћемо

ради краткоће звати *личним* привредним обликом, *задружни* привредни облик устаје против добити и пљачке. Када се у задругу удруже неколико лица, они се не здружују да свој новац дају другоме под интерес већ да *себи* набаве новца што им је потребан за њихову привреду. Како нико сам од себе добити узимати не може, то ни они, који се удружују да себи новца набаве, не чине то да би добит на тој набавци постигли, већ да би своју потребу у новцу што јевтиније и што лакше намирили. Већ из овога се види колика је огромна разлика између личнога и задружнога привреднога облика. Онамо је циљ добит, овамо се ради против добити; онамо се иде на то да се други опљачка, овамо се људи бране од пљачке другога; онамо се богатство тражи у осиромашавању другога, овамо се људи брину о својим потребама и не раде ништа што би другоме осиромашавање донело; онамо се напада на туђу имовину, овамо се ни у чију имовину не дира; онамо се присваја туђа имовина, овамо људи бране

своју имовину. Лични привредни облик је насртљивац, коме ништа није свето да своје смерове — богатство — постигне, задружни привредни облик има своје светиње које му забрањују да буде неправичан, себичан, грабљив. У природи је свакога личнога привреднога предузећа, да искључи све оне, који му сметају да постигне што веће богатство; напротив, задружна предузећа не искључују друга задружна предузећа, него теже да ових буде што више како би што већи број људи проводио живот у срећи и задовољству. Два савршено супротна гледишта деле, као што се види, ова два привредна облика; гледишта по којима је први — лични облик — наперен против већине друштвене, док други — задружни облик — иде за тим да све људе, цело човечанство, претвори поступно у једно велико задружно племе, у коме ће владати потпун склад интереса. Личноме облику је основа пљачка другога, задружноме помагање другога. Онамо насртај на другога, овамо љубав према другоме; онамо непрекидна и међусобна борба жеља и интереса,

овамо стапање свих интереса у један општи интерес; онамо одсуство узајамности и љубави према људима, овамо најшира узајамност и тежња да се свеколико друштво људско претвори у једну велику заједницу, у којој неће бити пљачкаша и пљачканих, у којој ће свака све и сви свакога узајамно помагати.

Отуда излази да задружни облик, који је особити облик у данашњем друштву, тражи и особите људе. За другари морају да су људи који се разликују од себичних и грабљивих људи. Они не могу бити онакви као што смо видели да су они који присвајају туђу имовину. Они не могу бити саможиви и гледати на друге људе као на извор из кога ће црпсти богатства себи. Они не могу бити искључиви и не питати како живе и шта раде други људи. Напротив, задругар може бити само онај, који себе сматра да је позван да другима у заједници добро учини, који у другима гледа сапутнике и другаре на чију је заједницу упућен да би могао достићи мету живота, који у другима не гледа извор свога богатства већ

извор снаге из које се може створити срећа и задовољство свих људи, који не иде за тим да друге осиромашава већ коме је идеал опште благостање, који не тежи да себе уздигне понижавајући друге већ да сви људи буду уздигнути у добру и срећи, коме није идеал усамљени, незавидни, презрени положај каквога богаташа који је пљачком другог до тога доспео, већ таква заједница људска у којој ће се сви људи сматрати као права браћа, у којој неће бити посебне среће и посебне несреће, већ у којој ће срећа бити општа, једнака и неподељена.

Колико се тражи од човека, па да буде истински задругар, толико се двапут више тражи од оних, који стану на челу задруге да, по вољи задругара, извршују програм задружни. Ови људи морају бити лично пример свима задругарима. У њихову карактеру, у њихову животу, у њиховим поступцима и делима мора се огледати природа задругарства. Што је Христос био ученицима својим и ови, после Христа, Римљанима, Коринћанима, Ефесцима и дру-

гима којима су шиљали посланице своје, у којима су их учили основама науке Христове, то морају ови бити обичним задругарима. Поред првога и најглавнијега услова, да морају у прсте знати смер и средства задружнога рада, у њихову раду и животу не сме бити ничега што би се косило с идејом задружном. Они не могу бити на челу задружнога предузећа а овамо вршити послове или суделовати у пословима којима је крајњи смер присвајање туђе имовине. Управљачи задруге не могу бити људи који пљачкају — у виду добити или ма на који други начин — другога. Пљачкати другога и радити у задрузи, не слаже се једно с другим. Не може нико служити предано и једновремено Богу и Ба-волу. Ни задругар не може бити задахнут мржњом према људима, а толико мање сме такав бити часник и управљач коме је поверено да на делу изводи велику задружну мисао о стварању једне свеопште, велике заједнице, која ће, на основама међусобне сарадње и помагања, препородити и преобразити све људе.

Представници задруге морају бити чврсти у својим задругарским уверењима: што *јесте*, мора бити код њих увек *јесте*, што *није*, увек *није*. Њихова мера за људе и ствари мора бити увек једнака, они се не могу поводити према личним расположењима, или нерасположењима, него морају увек имати у виду само поступке и дела и ове ценити с гледишта с којег задругарство поступке и дела цени и одређује. Њихов суд мора бити трезвен и правичан, у њиховим срцима не сме бити никада мржње ни за противнике њихова гледишта. Напротив, они морају сматрати себе као сараднике у име једне велике мисли, као поборнике једнога узвишенога гледишта на свет, и као оличене представнике тога гледишта.

* * *

Мало час речено је, да су материјалне користи само једна врста користи коју задруге пружају својим приврженицима — задругарима. У претходном одељку дотакао сам се и друге врсте користи. То је учињено само овлаш, јер би иначе само тој страни ваљало посветити много

гима којима су шиљали посланице своје, у којима су их учили основама науке Христове, то морају ови бити обичним задругарима. Поред првога и најглавнијега услова, да морају у прсте знати смер и средства задружнога рада, у њихову раду и животу не сме бити ничега што би се косило с идејом задружном. Они не могу бити на челу задружнога предузећа а овамо вршити послове или суделовати у пословима којима је крајњи смер присвајање туђе имовине. Управљачи задруге не могу бити људи који пљачкају — у виду добити или ма на који други начин — другога. Пљачкати другога и радити у задрузи, не слаже се једно с другим. Не може нико служити предано и једновремено Богу и Ђаволу. Ни задругар не може бити задахнут мржњом према људима, а толико мање сме такав бити часник и управљач коме је поверено да на делу изводи велику задружну мисао о стварању једне свеопште, велике заједнице, која ће, на основама међусобне сарадње и помагања, препородити и преобразити све људе.

Представници задруге морају бити чврсти у својим задругарским уверењима: што *јесте*, мора бити код њих увек *јесте*, што *није*, увек *није*. Њихова мера за људе и ствари мора бити увек једнака, они се не могу поводити према личним расположењима, или нерасположењима, него морају увек имати у виду само поступке и дела и ове ценити с гледишта с којег задругарство поступке и дела цени и одређује. Њихов суд мора бити трезвен и правичан, у њиховим срцима не сме бити никада мржње ни за противнике њихова гледишта. Напротив, они морају сматрати себе као сараднике у име једне велике мисли, као поборнике једнога узвишенога гледишта на свет, и као оличене представнике тога гледишта.

* * *

Мало час речено је, да су материјалне користи само једна врста користи коју задруге пружају својим приврженицима — задругарима. У претходном одељку дотакао сам се и друге врсте користи: То је учињено само овлаш, јер би иначе само тој страни ваљало посветити много

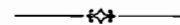
и много оваквих написа, и само зато да би се истакло да су и ове, тако да их назовем, моралне погодбе, допринеле да се земљорадничке задруге развију и рашире у нашој земљи. Ну ипак, ма колико било кратко и збивено оно што је тамо о овој другој врсти користи казано, читаоци ће опет лако моћи ухватити главну смисао, која се провлачи кроз цео задружни покрет и који је душа његова. Задруге иду за тим, да подигну масу народну у материјалном погледу а да опет зато никоме ни труни штете не нанесу. Како оне то постижу види се из краткога поређења које смо учинили између личнога и задружнога облика. У томе је њихов висок друштвени и морални значај. Оне нарочито одабирају људе за овај свој смер и спремају за времена управљаче који ће једнога дана моћи без страха управљати свеколиком сложенем машином, која оличава привредни живот и односе међ људима. У овоме је њихов велики васпитни значај. Задруге утиру пут једном особитом новом поретку економскоме и друштвеноме, у коме ће

свака снага моћи показати највећу могућну енергију и плодност, а ипак зато подела те енергије и тога плода да ни у кога не побуђује ни незадовољства ни зависти. У овоме последњем је велики организаторски значај задругарства. Најзад задруге теже да створе такве погодбе, да сви људи буду у истини срећни и задовољни.

Стога сваки добар човек треба да сматра за своју друштвену дужност да ради на ширењу задруга.

Стога сваки треба да буде уверен да ће најбоље послужити целини, општем добру, ако буде пригрлио задружну мисао.

Стога сваки треба свесно да помаже оснивање, рад и напредовање задруга, јер је то најпоузданији пут да се уклоне неједнакости и неправде у друштву, да нестане сиротиње и узрока који ову стварају, да међ људима нестане сукоба и повода за ове, да људи достигну највећи степен благостања и да у њиховој средини завлада заиста срећа и добра воља.

ЗАДРУЖНИ ЛИСТ.

Задружни лист — Земљорадничка
Задруга — излази *двайцѣт* месечно на
2—3 табака.

„Земљорадничка Задруга“ служи у
првome реду *зaдpужној* ствари. Свима
питањима, која додирују задругарство,
она посвећује своју пажњу, разгледа их,
претреса и даје свој суд о њима. По
томе, она је стална, отворена *школа за*
зaдpугаре. Осим чисто задружних пи-
тања, у њој се воде сталне рубрике:
једна за *џоуке из земљорадње*, у којој
се дају практичне поуке за сваки рад
земљорадников и увек кад је чему време,
и друга за *џоуке о чувању здравља*, у
којој се дају разумљиве и најпотребније
поуке о чувању народнога здравља —
опет с погледом на годишња доба и опа-
сности по здравље које се повремено по-
јављују. У истој мери се „Земљорадничка
Задруга“ осврће на *здравље духа* (на
просвећивање народно) и на *здравље*
душе (морал народни), и стара се да
обавештава своје читаоце о свему што
засеца и интересује ове области народне
просвећености и културе. „Земљорадни-
чка Задруга“ исто тако будно прати све
појаве из *економскога и друштвенога*
живота, и даје своју оцену о њима.

„Земљорадничка Задруга“ стаје годи-
шње само 4 динара за Србију. Прет-

плата се полаже пошти или се шаље
Главној Земљорадничкој Задрузи, Београд, Косовска, 15.

* * *

ЗАДРУЖНА КЊИЖНИЦА.

За теоријско и практично проучавање земљорадничких задруга, као и за справу разних привредних и друштвених питања, Главни Савез Српских Земљорадничких Задруга издао је већ поприличан број књига и књижица, које чине *задружну књижницу*.

Ове књиге и књижице треба да има свака земљорадничка задруга у својој књижници, а задругарима се најтоплије препоручују за читање и размишљање. Има их и стају:

1. Рад I конгреса српских земљорадничких задруга, Смедерево, 1896. . . . . распрод.
2. Како се оснива земљорадничка задруга, четврто издање 1904. . . . . 0:50 дин.
3. Улога свештеника и учитеља у оснивању и раду земљорадничких задруга, од Мих. Аврамовића, 1898. . 0:25 "
4. Како се управља земљорадничком задругом . . . . . 2— "
5. О привредном и моралном значају и утицају земљорадн. задруга, од Вук. Ј. Петровића, 1899. . . . . 0:25 "
6. Земљорадничке задруге за заједничку набавку и употребу земљорадничких справа, од Мих. Аврамовића, 1899. 0:25 "

7. Земљораднична задруга с гледишта науке Христове, од Милут. Симића, свештеника, 1899. . . . . 0:25 дин.
8. Житарске банне или задруге за продају земљорадничких производа, од Милића Ј. Радовановића, 1899. . . 0:25 "
9. Рад II конгреса земљорадничких задруга, Крагујевац, 1897. . . . . 2— "
10. О моралном утицају земљорадничких задруга, од Мих. И. Поповића, свештеника, 1900. . . . . 0:25 "
11. Рад III конгреса земљорадничких задруга, Јагодина, 1898. . . . . 2— "
12. Шта су наше задруге урадиле у привредном погледу од постанка до данас, од Милана Ј. Поповића, свештеника, 1901. . . . . распрод.
13. Један прилог за решење питања о породичним задругама, од Тривуна Томића, с поговором Милића Радовановића, 1901. . . . . "
14. Патриотизам и земљорадничка задруга, од Милутина Симића, свештеника, 1901. . . . . "
15. О узajамном обезбеђењу стоне, од Милића Ј. Радовановића, 1901. . . . . "
16. Рад IV конгреса земљорадничких задруга, Ниш, 1899. . . . . 2— "
17. Опасност од велике области, од Мих. Аврамовића, 1900 . . . . . 0:10 "
18. Стална штедња код земљорадничких задруга, од Мих. Аврамовића, 1897. 0:10 "
19. Рад V конгреса земљорадничких задруга, Шабац, 1900. . . . . 2— "
20. Годишњак Главнога Савеза за 1901. 2— "
21. Годишњак Главнога Савеза за 1902. 2— "
22. Упуство за извођење вегетационих огледа помоћу вештачког ђубрета, од С. М. Јозанића, друго издање, 1906. 0:25 "
23. Рад VI конгреса земљорадничких задруга, Чачак, 1901. . . . . 2— "

24. Рад VII конгреса земљорадничких задруга, Крушевац, 1902. . . . . 2— дин.
25. Календар „Земљорадничка Задруга“ за 1903. . . . . распрод.
26. О биљној храни, од С. М. Лозанића, 1902. . . . . ”
27. Здравље као привредна чињеница, од Д-ра Мил. Јовановића-Батута, 1903. . . . . ”
28. Винарске задруге, од Милутина Савића, 1903. . . . . ”
29. Може ли и треба ли женскиње да судује у земљорадничким задругама, од Лешосаве Ђорђевићеве, учитељице, 1903. . . . . 0-10 дин.
30. Календар „Земљорадничка Задруга“ за 1904. . . . . распрод.
31. Извештај о огледима с вештачким ђубретом у Србији 1903 године, од С. М. Лозанића, 1903 . . . . . ”
32. Рад VIII конгреса земљорадничких задруга; Неготин, 1903 . . . . . 2— дин.
33. Годишњак Главног Савеза за 1903. 2— ”
34. Смер, начела и користи потрошачких задруга, од Х. Провија, превела Косара Мих. Аврамовића, 1905 . . . . . распрод.
35. О нунурузу као храни, од С. М. Лозанића, 1904 . . . . . ”
36. Окружни и обласни савези земљорадничких задруга, од Славољуба Панића, учитеља, 1904 . . . . . 0-25 дин.
37. Календар „Земљорадничка Задруга“ за 1905 . . . . . распрод.
38. Слике из задружног живота, I руковет, 1905 . . . . . 0-50 дин.
39. О задружном облику познатом под именом заједничке набавке намирница, од Милића Ј. Радовановића, 1905 . . . . . 0-25 ”
40. Рад IX конгреса земљорадничких задруга, Врање, 1904 . . . . . 2— ”
41. Годишњак Главног Савеза за 1904 . . . . . 2— ”

42. Извештај о огледима с вештачким ђубретом у 1904 години, од С. М. Лозанића, 1905 . . . . . 0-25 дин.
43. Рад X конгреса земљорадничких задруга, Пожаревац, 1905 . . . . . 2— ”
44. Годишњак Главног Савеза за 1905 . 2— ”
45. О снажењу земље и одржавању њене плодности, од С. М. Лозанића, 1906. 0-25 ”
46. Весник буре и поплаве или како спасавају живот и имовину у Здруженим Државама, 1906 . . . . . 0-25 ”
47. Српске земљорадничке задруге у 1905 години, од Мих. Аврамовића, 1907. . . . . 0-25 ”
48. Рад XI конгреса земљорадничких задруга, Парот, 1906 . . . . . 2— ”
49. О селачкој постели, од Д-ра Милана Јовановића-Батута, 1907 . . . . . 0-25 ”
50. Туберкулоза и алкохолизам с гледишта народног просвећивања и здравља, од Д-ра Св. М. Марковића, 1907 . . . . . 0-25 ”
51. Начела и дела или погодбе од којих зависи истински и свестрани успех земљ. задруга, од Мих. Аврамовића, 1907 . . . . . 0-25 ”
52. Алкохол и његов штетни утицај на морални, материјални и физички живот човеков, од Гл. Т. Ивановића, учитеља, 1907. . . . . 0-25 ”
53. Мленарење и мленарске задруге, три предавања: Лудвика Тејкала, Сретена Динића и Војислава Качавенде, 1907. . . . . 0-50 ”
54. Рад XII конгреса земљорадничких задруга, Београд, 1907 . . . . . 3— ”
55. О васпитању народа путем књижица и читаоница, од Влад. Д. Илића, председника првостепен. суда, 1907 распрод.
56. Годишњак Главног Савеза за 1906 2— дин.
57. Темнијсна изложба земљорадничких задруга . . . . . 0-50 ”

58. Десет реферата о земљорадничким задругама у 1907 . . . . . 0:50 дана
59. Услови напреднијега гајења пернате живине, од Јоце Марковића, окружног економа . . . . . 0:25 "
60. Наше земљорадничке задруге и рад на народном просвећивању, од Ж. О. Дачића . . . . . 0:25 "
61. Поплаве и суше у Србији, од М. Јовановића . . . . . 0:20 "
62. Утицај земљорадничких задруга на здравље школске деце, од Д-р Св. М. Марковића . . . . . 0:20 "
63. Земљорадничкова жена, од М. Ст. Недељковића . . . . . 0:30 "
64. Домаће тржиште, од М. Месаровића . . . . . 0:20 "
65. Годишњак Главног Савеза за 1907 годину . . . . . 2— "
66. Задружне књижице и читаонице, од Ж. О. Дачића . . . . . 0:50 "
67. Како се може повећати принос од земљишта у Србији, од Д-р Јулијуса Стокласа . . . . . 0:50 "
68. Рад XIII конгреса земљорадничких задруга, Аранђеловац, 1908. . . . . 3— "
69. О јентици (туберкулози), од Д-р Добр. Гер. Поповића . . . . . 0:50 "
70. Зимске земљорадничке школе, од Милутина Савића . . . . . 0:25 "
71. О сушници, од Љуб. Вуловића . . . . . 0:25 "
72. Годишњак Главног Савеза за 1908 . . . . . 2— "
73. Рад XIV конгреса земљорадничких задруга, Ваљево, 1909 . . . . . 3— "
74. Годишњак Главног Савеза за 1909 . . . . . 2— "
75. Рад XV конгреса земљорадничких задруга, Лесковац, 1910 . . . . . 3— "
76. Годишњак Главног Савеза за 1910 . . . . . 2— "
77. Глад у округу београдскоме, од М. Савића . . . . . 0:25 дана
78. Сеосни радници, од Мих. Аврамовића . . . . . 0:25 "

79. Утицај земљорадничких задруга на ширење пчеларства, од М. В. Поповића . . . . . 0:25 дана
80. Утицај задруга на свиларство, од М. Савића . . . . . 0:25 "
81. Задружне апотеке, од Д-р Добр. Гер. Поповића . . . . . 0:50 "
82. Држава и задругарство, од Мих. Аврамовића . . . . . 0:25 "
83. Земљорадничко задругарство, од Мих. Аврамовића . . . . . 0:25 "
- Све ове књиге и књижице могу се добити код Главне Земљорадничке Задруге, Београд, Ресавска, 15.

* * *

ЗАДРУЖНИ ЛИСТИЋИ.

За практичне поуке и брзу пропаганду, Главни Савез издаје кратке саставе, у облику листића, које раздаје *бесплатно*. Оваквих задружних листића изишло је досада:

1. Подливак за сир.
2. Луцерка.
3. Грахорица.
4. Мухар.
5. Сточна репа.
6. Конопља.
7. Лан.
8. Комфри.
9. Задружни збор у Младеновцу.
10. " " " Петровцу.
11. " " " Текеришу.
12. Главница на житима.
13. Резолуције XV конгреса.

14. Путовање задругара по културним земљама.

15. Задруге у срезу посаво—тамнавском.

16. Задруге у срезу арињском и пожешком.

17. Млекарске конференције.

18. Резолуције XVI конгреса.

Ови се листићи могу добити од Главне Земљорадничке Задруге, Београд, Ресавска, 15, бесплатно.

* * *

ЗЕМЉОРАДНИЧКЕ ЗАДРУГЕ.

Прва земљорадничка задруга у Србији основана је 29 марта 1894 године.

На крају 1911 године имало је у Србији око 950 земљорадничких задруга развога облика и задатка, посебно:

задруга за кредит	646
„ набављачких	60
„ машинских	155
„ за узајамно помагање	45
„ млекарских	12
„ виноградарских	4
„ продавачких	16
„ закупничких	12
	<hr/>
	950

Укупно задругара имале су све ове задруге око 40.000 домаћина.

Лекара, професора и др. има у земљорадничким задругама близу 300.

Свештеника 300, учитеља 450.

Занатлија до 500, остало је земљорадник.

До краја 1911 године приредио је Главни Савез око 100 *курсова* за задругаре, на којима су држана предавања: из земљорадње, земљорадничкога задругарства, земљорадничких оруђа, чувања народнога здравља итд. Курсове је походило преко 20.000 лица.

Осим ових курсова и саме задруге приређују зимска предавања, седељке, читања. Већина задруга има своје књижице, које су на расположењу свима задругарима.

Ради спремања управљача и секретара земљорадничких задруга, Главни Савез приређује сваке зиме два двомесечна течаја *задружне школе*, у којој се учи: историја и начела задругарства, задружно право, задружно књиговодство, задружна рачуница, задружна управа. До краја 1911 године походило је задружну школу и свршило близу 200 ученика. У школу се примају само задругари или њихова мушка чељад, који су свршили основну школу и одслужили обавезни рок у војсци. За своје издржавање у Београду (за 2 месеца) један ученик плаћа 45 динара, остало сноси Главни Савез.

За обуку часника, како ће управљати задругама, и за преглед књига, вредности и свега рада у задругама, Главни Савез има особите надзорнике (инспекторе), који путују по земљи, прегледају задруге, поучавају часнике и задругаре у правилном руковању задружним пословима и књигама, и старају се о оснивању и уређивању земљорадничких задруга.

Ради обуке задругара у појединим земљорадничким гранама и прерадама, Главни Савез има ове *стручњаке*: стручњака за млекарство, стручњака за винарство, стручњака за живинарство. Они путују по земљи, поучавају задругаре и брину се о правилном дељању дотичних задружних облика.

Ради обуке задругара, како ће се служити савршенијим земљорадничким справама, Главни Савез држи особитога *стручњака за земљорадничке справе*, који путује по земљи, поучава задругаре како ће се служити справама и како ће их чувати, и организује машинске задруге.

* * *

ДУЖНОСТ НАРОДНЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ.

Земљорадничка је задруга потребна свакоме селу: да ослободи земљораднике скупих зајмова и посредника, и да их

наоружа (снабде) по најугоднијој цени и погодбама: бољим семењем, добром стоком за рад и приплод, бољим земљорадничким справама, у невољи и храном и другим намирницама. То је само један облик рада земљорадничких задруга, а други су: савршеније млекарење, савршенија прерада грозђа и воћа, пропитачнија продаја земљорадничких производа и прерађевина итд., који поступно долазе и који су сви потребни и корисни сељачкој економији.

Од свештеника и учитеља, те прве интелигенције народне, која живи у самом народу, очекивати је да ће *сваки у своје селу наштаћи: да се земљорадничка задруга оснује, а основана да правилно и марљиво дела*. Сваки је на свој начин дужник своје народу, сваки треба и да му се, према своје положају, одужије. То је истинска солидарност, која треба да постоји у друштву, као што постоји у природи.

Главни Савез Српских Земљорадничких Задруга, у Београду, Ресавска улица бр. 15, даје сва обавештења и упутства за оснивање земљорадничких задруга свакоме, когод му се тога ради обрати било усмено или писмено.

